



ט. זמנים ומקומות המיוחדים לחווית המפגש עם ה' – ביהדות, בחוזי הכוכבים ובמאמיני הדתות (ז-יא)

וּכְמוֹ שֶׁהִפְקַח אֵי אֶפְשָׁר לוֹ לְרֹאוֹת אֶת הַשָּׁמַשׁ, וְ(על כן) יוֹרָה (=יציבע) עָלֶיהָ לְזוּלְתוֹ וּלְמַדְהוֹ לְהַבִּיט אֵלֶיהָ רַק בְּעֵתוֹת (כזמנים) הַתְּחִלָּף הַיּוֹם (בזריחה ובשקיעה) וּבְמִקְוֹמוֹת נִשְׁקָפִים שֶׁהַשָּׁמֶשׁ זֹרַחַת עֲלֵיהֶם, כֵּן הִפְקַח בְּאוֹר הָאֱלֹהִי – יֵשׁ לוֹ עֵתִים (=זמנים) וּמִקְוֹמוֹת שֶׁבָּהֶם יֵרָאֶה הָאוֹר הַהוּא, וְהָעֵתִים הֵן – עֵתוֹת הַתְּפִלוֹת¹²⁸, כֹּל שֶׁכֵּן (תפילות) בִּימֵי הַתְּשׁוּבָה¹²⁹. וְהַמִּקְוֹמוֹת הֵם מִקְוֹמוֹת הַנְּבוּאָה¹³⁰.

ח

אָמַר הַכּוֹזֵבִים: אִם כֵּן אֲנִי רוֹאֶה אוֹתָךְ מוֹדָה לְבַעֲלֵי הַשְּׁעוֹת וְהַיְמִים וְהַמִּקְוֹמוֹת, כַּחוֹזֵים בְּכּוֹכְבִים¹³¹.

הערות – ילמד ענוים דרכו

128 עיין מאמר ג, ה: "בדרך זו תהיה שעת התפילה לחסיד כגרעין הזמן ופריו, ושאר השעות תהיינה לו כדרכים המוליכות אל שעה זו... ועל ידה הוא מדמה לעצמים הרוחניים ומתרחק מן הבהמיים...". שעות התפילה נקבעו על פי השינויים הרוחניים בעולם (עיין דרך השם ד, ז-ז), אשר הנביא מרגיש וחש בהם, אך שאר בני אדם אינם חשים. ונראה שלאחר שפסקה השכינה בישראל והמון העם לא היה חש בעונות אלו, הוצרכו אנשי כנסת הגדולה לקבוע מלמעלה את זמני התפילות, מה שלא היה לו צורך בימי בית ראשון, שכל אדם מישראל היה חש בשינויים אלו.

129 ראש השנה יח, א: "אמר רב שמואל בר אינאי משמיה דרב: מניין לגזר דין של ציבור... אף על גב שנחחם – נקרע, שנאמר: 'כה' אלוהינו בכל קראנו אליו'. והכתיב: 'דרשו ה' בהמצאו?'! התם ביחיד, הכא בציבור. ביחיד אימת? אמר רבה בר אבוה: אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכיפורים".

130 היסוד האמוני שיש מקומות שמיוחדים לחלות הנבואה כבר התבאר במאמר ב, ט והלאה. ושם התבאר בסעיפים יח-כ שקביעת השבתות והימים הטובים תלויה בארץ הנבואה. אולם לא הוסבר שהימים הטובים והשבתות ושאר הזמנים המיוחדים כיום – יש בהם עניין סגולי לראיית אור הנבואה! אם כן יש כאן עניין חדש: לא רק שיש מדרגות של סגולה וקליפות בארצות, ולא רק שיש מדרגות של סגולה וקליפות בבני האדם, אלא גם בשעות ובימים יש סגולה וקליפה! עניין זה הורחב מאוד בספרי החסידות: "עולם, שנה, נפש".

131 הבעיות האמוניות שיש בחכמת גזרת הכוכבים: א. המחשבה שהם משפיעים על חיי האדם גרמה להשתעבד להם ולעבוד אותם (= עבודת כוכבים ומזלות. ועיין רמב"ם הל' עבודה זרה פרק א; פירוש המשנה לעבודה זרה ד, ז); ב. ביטול ההשתדלות בענייני המעשה, מתוך מחשבה שהכל כבר נקבע במזל (רמב"ם, איגרת גזרת הכוכבים, על העם בבית ראשון); ג. צמצום ההשתדלות בקיום תורה ומצוות כדי להינצל, כיוון שהאדם עסוק בברור עתידו על פי השפעת המזלות (שם); ד. היו שהשתמשו בשינויים שהיו בכוכבים כדי להסביר ניסים, מתוך מגמה לבטל את האמונה בהשגחה ובגמול (איגרת תימן); ה. כפירה בחופש הבחירה, כיוון שהמזל כבר קבע לו אם יהיה צדיק או רשע (רמב"ם הל' תשובה פרק ה).

ט

אמר הקבר: וכי אנו דוחים שיש לעליונים רשם (=השפעה) בארציים?¹³² אדרבה, מודים אנו כי חמרי ההנהיה וההפסד - על ידי הגלגל (=המזלות), אכל הצורות - על ידי מנהיגן ומנהלן (=האלוה), והשם אותן (=את המזלות) כלים (=אמצעי אשר בו ישתמש) להעמדת כל מה שירצה מן המתהיים, מבלי שגדע פרוטם (באיזה אופן תהיה השפעתם על הנמצאים הגשמיים)¹³³. והחזקה בפוככים טוען שהוא יודע הפרוט¹³⁴, ואנחנו מכחישים

הערות - ילמד ענוים דרכו

132 דרך השם א,ה,ב-ד: "מן העיקרים הגדולים שבידנו בעניין זה הוא, שכנגד כל מה שנמצא בנמצאים השפלים, נמצאים למעלה כוחות נבדלים, שמהם משתלשלים ויוצאים בסדר אחד של השתלשלות שגורה חכמתו ית', השפלים האלה, הם ומקריהם. ונמצאים הכוחות ההם - שורשים לנמצאים השפלים האלה, והנמצאים השפלים - ענפים ותולדות לכחות ההם, ונקשרים זה בזה כטבעות השלשלת. עוד מסורת בידינו, שעל כל עצם וכל מקרה שבנמצאים השפלים האלה הופקדו פקידים מן הסוג המלאכיים שזכרנו למעלה, ומשאם לקיים העצם ההוא או המקרה ההוא בנמצאות השפלות כפי מה שהוא, ולחדש מה שראוי להתחדש בשפלים כפי הגזירה העליונה. ואמנם עיקר מציאות העולם ומצבו האמיתי, הוא בכוחות ההם העליונים, ותולדות מה שבהם, הוא מה שבגשמים השפלים. וזה בין במה שמתחילת הבריאה, ובין במה שמתחדש בהתחלפות הזמנים. והיינו כי כפי מה שנברא מן הכוחות ההם וכפי הסידור שנסדרו והגבולים שהוגבלו, כך היה מה שנשתלשל אחר כך, לפי חוק ההשתלשלות שרצה בו הבורא ית"ש, וכפי מה שנתחדש ומתחדש בהם, כך הוא מה שנתחדש ומתחדש בשפלים. והנה לפי שורש זה, תחילת כל ההוויות, למעלה בכוחות העליונים, וסופם למטה בשפלים. וכן תחילת כל העניינים המתחדשים, למעלה, וסופם למטה. אמנם פרט אחד יש שיוצא מן הכלל הזה..." ועיין רמב"ן לדברים יח,ט. ובחז"ל: שבת נג,ב; יבמות טו,ב; שבת קנו,ב-קנו,א ועוד הרבה.

133 לכאורה דבריו סותרים את דבריו לקמן בסעיף יז: "וכמו שדרשו החכמים ז"ל ב'יוצא אותו החוצה': אמר לו צא מאצטגנינות שלך, כלומר שצוהו לעזוב חקמותיו ההקשיות חקמת הכוכבים וזולתה ויקבל על עצמו עבודת מי שהשיג בטעם (=בחוויית ההשגחה והנבואה)". הרי שריה"ל אינו רואה בהם אמת? אולם התשובה מבוראת אצלנו, במשפטים הבאים: חכמות אלו שליליות רק כשהן נולדות משכל האדם והיקשיו. אך היסוד שעליהן הן עומדות - אמת, שיש השפעות מלמעלה, ויש שעות ויש זמנים מיוחדים. אך הכל יש לדעת רק מאת האלוה עצמו. וכן מבורא בסעיף כז: "אכל אולי היה זה (הנכתב בספר היצירה) העיון לאברהם (=של אברהם) אבינו בעת שעמד על אמתת האלהות והאחדות, לפני שהתגלה אליו. וכאשר התגלה אליו - עזב את כל הקשיו ושב לבקש את רצון ה' מלפניו (=להיות לרצון לפני ה'), אחרי שלמדו (ה') איך הוא הרצון (=מצוות), באיזה דבר ישג (=לדעת את המצוות, וזה ע"י הנבואה) ובאיזה מקום (=ארץ ישראל). וכבר דרשו החכמים (שבת קנו,א) באמר 'יוצא אותו החוצה' - (אמר לו הקב"ה): צא מאצטגנינות שלך, כלומר: צא מחקמת הכוכבים ומכל חקמה טבעית מספקת". הרי שחקמת האצטגנינות מעוותת, אך היסוד שבה נכון: יש שעות וזמנים ומקומות המיוחדים להורדת השפע, אך את שיעורם רק ה' יודע.

134 ילקוט שמעוני שמות רמז שצב: "שראה פרעה באצטגנינות ואמר להם לישאל: 'ראו כי רעה נגד פניכם' אמר להם: אני רואה באצטגנינות שלי כוכב אחד עולה לקראתכם שמו רעה, והוא סימן דם והריגה. וכשחטאו ישראל במדבר בעגל אמר משה בתפלתו: 'למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם?' זהו שאמרנו לכם 'ראו כי רעה נגד פניכם'! מיד - 'וינחם ה' על הרעה' והפך את הדם לדם מילה שמל אותם יהושע. וזהו שנאמר: 'היום גלותי את חרפת מצרים' שהיו אומרים דם אנו

אותו בָּזָה, וְנִגְזֹר שְׁלֹא יִשִּׁיג זֹאת בְּשָׁר וְדָם.¹³⁵

וְאִם נִמְצָא מִן הַחֲכָמָה הַהִיא (=אסטרוולוגיה) דְּבַר נִסְמָךְ אֶל (=שמקורו ב) חֲכָמָה אֱלֹהִית תּוֹרִית (=נבואת הנביאים) - נִקְבְּלָהּ¹³⁶.

הערות - ילמד עניים דרכו

רואים עליכם"; פסיקתא רבתי, מג: "שהיה (אברהם) רואה במזל שאינו מוליד, שנאמר: 'ואנכי הולך ערירי'. אמר הקדוש ברוך הוא: 'ויפה אתה מסתכל, אלא חייך אברם אינו מוליד, ומה אני עושה לך? אני מחליף את שמך ואתה מוליד, שנאמר: 'לא יקרא עוד שמך אברם והיה שמך אברהם'. וכן שרי אינה יולדת, שנאמר: 'ותהי שרי עקרה', אבל שרה יולדת, שנאמר: 'וזה' פקד את שרה'. לפי המדרש בילקוט שמעוני האסטרוולוג רואה דבר כלשהו אך אינו יודע כיצד הוא יופיע בעולם, לטובה או לרעה, וכמו שכתב ריה"ל. לפי הפסיקתא אברהם אכן ראה נכונה, אולם אולי קיבל חכמה זאת ממסורת הנביאים כמו שכותב ריה"ל מיד. ועיין במסכת שבת קנז, א בסיפור ר"ע ובתו ובסיפור שמואל ואבלט, בהם נראה שהאסטרוולוגים הגויים רואים נכונה, אלא שיש עוד כוחות שפועלים במציאות, כמו השגחת ה' וגמול על מצווה, וזה דלא כריה"ל (וכשיטת הרמב"ן המובאת לקמן בהערות). ועיין בהערות לקמן בהסבר הרמב"ם לסוגיות אלו ודו"ק.

135 עיין א, עט; ג, גא.

136 שיטת הרמב"ם (הל' עבודה זרה סוף פרק יא; בפירושו למשנה עבודה זרה ד, ו; איגרת גזרת הכוכבים) שהתורה אסרה את ההליכה אחרי מערכות הכוכבים, מפני שחכמה זו אין בה אמת והיא שקר, והיא פוגמת בכמה יסודות אמוניים. הסיבה שהחוזים צודקים לפעמים (הל' יסודי התורה י, ג) אינה מפני שיש משהו אמיתי בחכמה זו, אלא מפני שלאנשים הללו יש כוח מדמה מפותח שמסוגל לראות דברים עתידיים באופן חלקי (מו"נ ב, לו), והם תולים זאת בחכמה זו, כדי להתהדר כאילו יש להם בזה חכמה מסודרת. על דברי חז"ל שחששו לחכמה זו כתב: "אל יקשה זה בעיניכם, שאין דרך שנניח הלכה למעשה ונהדר אפירכי ואשינויי. וכן אין ראוי לאדם להניח דברים של דעת שכבר נתאמתו הראיות בהן, וינער כפיו מהן ויתלה בדברי יחיד מן החכמים ע"ה. שאפשר שנתעלם ממנו דבר באותה שעה, או שיש באותם הדברים רמז, או אמרם לפי שעה ומעשה שהיה". ולעומתו הרמב"ן (דברים יח, ט-יב; דרשת "תורת ה' תמימה") סבר שיש בחכמה זו אמת, אלא שהתורה ציוותה על עם ישראל להשתעבד ולפנות רק לקב"ה, ולייסד את התודעה שכוחו למעלה מהמזלות. וזה יסוד תשובתו לכל הבעיות האמוניות: ההכרה במציאות הניסים ושהקב"ה משדד מערכות הטבע והמזל, ולכן זה מחייב את ההשתדלות בטבע ואת ההשתדלות הדתית, ואת חופש הבחירה ואת הכניעה רק לבורא עולם. ונפק"מ בינו לבין הרמב"ם, שאף שאין לדרוש אותם, אם שמע דבר מהם - יש לחשוש לדבריהם ואין לסמוך על הנס (תשובות המיוחסות לרמב"ן רפג; שו"ת הרשב"א א, תיג; שו"ע יו"ד קעט). מפני זה מצאנו בחז"ל שחששו לדבריהם.

לעומתם, ריה"ל מסביר שכמו לגבי עבודה זרה שהחטא הוא בניסיון לעבוד את ה' על פי השכל האנושי, כך גם לגבי חכמת הכוכבים, האיסור "לא תעוננו" הוא כשהאדם מנסה להגיע לכך מעצמו. אבל אם יש לו ראייה נבואית - אין בזה איסור! ולפיו, מה שנמצא בחז"ל בחכמה זו - לא בא מהעתקה מהחוזים, אלא להפך - מקורה בראייה הנבואית! ולכן מותר ללכת על פיה. והרשב"א (בשו"ת א, תיג) הביא גם את העקרון של ריה"ל להלכה: "ולא כתבתי אחד מאלה לעשות מעשה רק באותן שהוזכרו בגמרא".

ולפיו, מה שאמרה התורה: "כי הגויים האלה... אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ואתה לא כן נתן לך ה' אלוהיך. נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלוהיך אליו תשמעון" - תשמעון לו לדעת את השעות הטובות והרעות. ולפיו המצווה "תמים תהיה עם ה'" שנאמרה שם, כוונתה: "שתכוון את עבודתך אלי לפי השעות והזמנים שאמרת לך, מבלי לנסות ולהבין אותם בשכל האנושי".

מסלול 1: יום ב לפרשת וארא
מסלול 2: יום ד לפרשת שמות

ובזוה תנווח דעתנו על מה שזנכר מחכמת הכוכבים אצל החכמים ז"ל, בצפיה (=בהנחה) שהוא מובא מבח אלהי והוא אמת. ואם לא - הרי כלו השערה, וגורל בשמים, שיותר נאמן ממנו גורל העפר (=מגייד העתידות מהעפר כבר יותר דובר אמת ממגייד העתידות מהאסטרוולוגיה שכולו השערה).

לפיכך, מי שיראה האורות ההם (הנמצאים בזמן כלשהו ובמקום כלשהו) - הוא נביא האמת (הראוי להדריך את האחרים כיצד לזכות לו), והמקום (=הר המוריה) אשר יראו בו - הוא המקום הראוי לכוון אליו באמת (את תפילותינו ועבודותינו), לפי שהוא מקום אלהי. והתורה אשר תבוא על ידו (של אותו המקום¹³⁷) - היא תורת אמת.

אמר הכוזרי: יתר על כן. הדתות אשר אחרים, כאשר יודו באמת ולא יכחישוה, כלם נותנים יתרון למקום ההוא, ואומרים שהוא מקום עלית הנביאים ושער השמים ומקום התחיה, ושהנפשות אליו יתקבצו¹³⁸, ושהנבואה - בבני ישראל, אחר נתינת היתרון (=הכבוד) לאבותיהם (אברהם ויצחק ויעקב), וההודאה במעשה בראשית והמבול ורב מה שבתורה. וחוגגים (ועולים לרגל) אל המקום הנכבד ההוא.

יא

אמר החבר: אמנם הייתי מדמה אותם לגרים אשר לא קבלו (את) כל ענפי המצוות אלא (את) עקריהן¹³⁹, אלמלא סתירת מעשיהם לדבריהם (שמעשיהם מנוגדים גם לעיקרים). וזאת מפני שנתניתי יתרון למקום הנבואה - היא (רק) באמירה, ועם זה הם פונים (בתפילה ובעבודתם) אל מקומות שהיו (בהם מקדשות) לאילילים, במקומות שארע (=שקרה המקרה) שהיה בהם המונם, ולא נראה בהם רשם (=אות) אלהי¹⁴⁰.

ועם (=והוסף לכך) השאירם חקות העבודות הקדומות וימי חגיגהם ועלייתם אליהם לרגל¹⁴¹, ולא שנו אלא הצורות (=הפסלים) אשר היו שם. מחו אותן ולא מחו (את)

הערות - ילמד ענוים דרכו

137 עיין ג, לט: תורתנו קשורה בהלכה למשה מסיני, או מן המקום אשר יבחר ה': 'כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים', ושם ביאר ריה"ל, שהסנהדרין שבלשכת הגזית מקבלים סיוע מן השכינה, ולכן כל דבריהם נעשים "תורה".

138 עיין לעיל ב, כג.

139 המצוות היסודיות, כמו שכתב במאמר א, פז על עשרת הדיברות שהם "אמות המצוות". ואולי נכון יותר לתרגם כאן: "עקרי האמונה" שהם שורשי המצוות. והכוונה ביסודות האמונה - לכיוון העבודה לירושלים, כפי שמבאר והולך.

140 כשאדם מנתב את המצוות בהתאם לשכלו ולא בהתאם לרצון ה', הוא משעבד אותן לנוחות שלו ולרווחים פוליטיים, כלכליים וכיו"ב. זאת בניגוד לעובד ה' האמיתי שמשעבד את רצונו במסירות נפש לרצון האלוהי - עיין לקמן טז-ז.

141 גם זה היה מטעמים פוליטיים - כדי שהדת תצליח להתפשט בין העמים עובדי האלילים. כך כתב הראי"ה באורות התחיה ב: "המינות, אע"פ שהשתדלה להינזר מן האליליות הרשמית, מ"מ נוסדה

חֲקוּתֵיהֶן, עַד שְׁכַמְעַט אָמַר שְׁאֲמְרוּ יִתְעַלֶּה: "וְעַבַדְתָּ שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים עֵץ וְאֶבֶן" (דברים כח, לו), וּשְׁנוֹתָו זֹאת כְּמָה פְּעָמִים¹⁴², (ש)אֲמַנְם הוּא רָמַז אֶל אֱלֹה (הנוצרים) אֲשֶׁר מְרוֹמְמִים אֶת הָעֵץ (=הצלב) וְאֲשֶׁר מְרוֹמְמִים אֶת הָאֶבֶן (=במכה¹⁴³, דהיינו המוסלמים). וְאִנְחֵנו בְּרַבּוֹת הַיָּמִים מִשְׁתַּנִּים אֲלֵיהֶם בְּעוֹנוֹתֵינוּ¹⁴⁴.

אֶכֶן אֲמוֹנָתָם (באמת) אֵינָה אֶלָּא לְאֱלוֹהַּ (כישראל), כְּמוֹ עִם אֲבִימֶלֶךְ (בראשית כ) וְעִם נִינּוּה (יונה ג, ה), וּמִתְפַּלְסְפִים (=והם דנים ולומדים) אֹדוֹת הָאֵל. וּמִנְהִיג כֹּל אַחַת מִשְׁתֵּי הַכְּתוּת אָמַר שֶׁהוּא הַשִּׁיג (את) הָאוֹרוֹת הָאֱלֹהִיִּים הֵהֶם בְּמִקּוֹרָם, רְצוּנֵי לוֹמַר: בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְשִׁמְשָׁם הָעֵלָה לְשָׁמַיִם וְצִוָּה לְהִישִׁיר אֲנָשֵׁי הָעוֹלָם כְּלוֹ. וְהָיוּ פּוֹנִים (בתפילתם) אֶל הָאֶרֶץ הַהִיא. וְלֹא נִמְשַׁךְ הַדְּבָר אֶלָּא מְעַט (זמן) עַד שֶׁהִחֲלוּ לְפָנוֹת אֶל מְקוֹם (שבו שכן) הַמוֹנֵם. הֲלֹא זֶה כְּמִי שֶׁרָצָה לְהִישִׁיר בְּנֵי אָדָם כָּלֵם אֶל מְקוֹם הַשֶּׁמֶשׁ, אֲבָל הֵם כְּבָדֵי רְאִיָּה שְׂאִין לָהֶם יְכַלֵּת לָכֶךְ, וְאֵינָם יוֹדְעִים (את) מִהֲלָכָה, וְנִשְׂאָ אֹתָם אֶל קֶטֶב הַדְּרוֹם אוֹ הַצָּפוֹן וְאָמַר לָהֶם: כֹּאֵן הַשֶּׁמֶשׁ, הַקְּבִילוּהָ! (=הקבילו פניה), תִּרְאוּ אוֹתָהּ! - וְלֹא יִרְאוּהָ¹⁴⁵.

וְלְעוֹמָתָם) הַמְּנַהֵיג הָרֵאשׁוֹן, מִשֶּׁהָ עָלְיוֹ הַשְּׁלוֹם, כְּכֹר הַעֲמִיד הַהֶמוֹן אֲצֵל הַר סִינֵי לְרֵאוֹת אֶת הָאוֹר אֲשֶׁר רָאָהוּ הוּא, אֵלוֹ הַיְתָה לָהֶם יְכַלֵּת לָכֶךְ כִּיכְלֹתוֹ¹⁴⁶. וְאַחַר כֵּךְ

הערת - ילמד ענוים דרכו

על בסיסים קרובים לאיליים. לא היתה יכולה להתפלש בתוך אומות אליליות, אשר האליליות חדרה בתוכיות נשמתן, דמן ובשרן, כי אם בקחתה לה סגנון אלילי לרפידתה והשטחת סגנונה".
זאת בשונה מתורת ישראל, שגם לפי הרמב"ם (מו"ג, ג, לב) שהתורה שימרה את דרך הפולחן הנהוגה באותם ימים, היא לא שימרה אותה כפי שהיא, אלא שינתה והפכה אותה כך שתתנגד בפנימיותה לרעיונות האליליים ותפנים באומה את יחוד ה'. מפני זה אסרה את ריבוי המקדשים וחייבה מקדש אחד; ציוותה דווקא על שחיטת הצאן והבקר - ששימשו לעבודה זרה (ע"ש ג, מח). אולם הנצרות ניסתה להתחבב על העמים ועל כן שינתה את החגים האלוהיים והסבה אותם לחגים פגניים. למרות זאת, התפשטות דתות אלו בין עובדי עבודה זרה, עם המחיר של ערבוב יחוד ה' עם האליליות - הכינה דרך למלך המשיח, כמבואר בהל' מלכים, סוף פרק יא.

142 דברים ד, כח; שם כח, סד; שם כט, טז; מלכים ב יט, יח; ישעיהו לו, יט; יחזקאל כ, לב.
143 הכוונה לאבן השחורה הנמצאת בפינה המזרחית של מבנה הכעבה הממוקם במרכז המסגד הגדול שבמכה. לפי האסלאם הבורא זרק את האבן על מנת לסמן לאדם וחיה היכן לבנות מזבח. לפני הקמת האסלאם היה במקום מקדש אלילי שבו נהגו לזרוק אבנים כחלק מהעבודה, כעבודת המרקוליס, והמנהג השתמר גם אצל המוסלמים, כפי שמובא באיגרות הרמב"ם, איגרת לרבי עובדיה הגר, שאלה שלישית.

144 אין אנו שואפים לארץ ישראל ולמקום המקדש, ועובדים את ה' כפי הנוחות שלנו בגלות, ומתרצים שזוהו רצון ה'.

145 מפני זה הוצרכו מייסדי דתות אלו להרחיק את ראייתם, ולדבר על הגמול לאחר המוות, במקום על הדבקות בעולם הזה - עיין לעיל א, קט.

146 ואף שלא זכו ליכולתו לזכות למדרגת נבואה כמדרגתו ולהתמיד בה כמוהו, זכו למדרגה נבואית כל אחד כפי יכולתו. וכולם ראו את האש שאוכלת בראש ההר לא רק ברגע המעמד אלא בכל תקופת קדושת ההר. ונמצא ש"וגם כך יאמינו לעולם" אינו רק על נתינת התורה והמצוות, אלא על כך שהוא יודע לכוונם אל מקום העבודה. ונמצא שמעמד הר סיני היה עדות לקדושת ארץ ישראל שעליה דיבר

מסלול 1: יום ב לפרשת וארא
מסלול 2: יום ד לפרשת שמות

קָרָא לְשִׁבְעִים הַזְּקֵנִים וְרָאוּהוּ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר: "וַיֵּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כד, י), אַחַר כֵּן אָסַף אֶת הַשִּׁבְעִים הַשְּׂנִיִּים, וְחָל עֲלֵיהֶם מְאֹד הַנְּבוּאָה מֵה שֶׁהָיָה מִתְאַיֵּם לָהֶם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר (במדבר יא, כה): "וַיֵּאצֹּל מִן הַרוּחַ אֲשֶׁר עָלָיו וַיִּתֵּן עַל שִׁבְעִים אִישׁ הַזְּקֵנִים". וּמְעִידִים (הם) קִצְתָּם לְקִצְתָּם (זה לזה) בְּמֵה שֶׁהֵם רוֹאִים וּמֵה שֶׁהֵם שׁוֹמְעִים, וַיִּשְׁלְלוּ הַמַּחְשְׁבוֹת הָרְעוּת מִן הָאֵמָה, שֶׁתַּחֲשֵׁב הַנְּבוּאָה לְטַעֲנָה שֶׁל הַיְחִידִים שֶׁטַּעֲנָנוּ אוֹתָהּ, כִּי לֹא תִתְּכֵן הַהֶסְפָּמָה (=קנוניה) בְּקִהְלִים הֵהֱם¹⁴⁷. כֹּל שֶׁכֵּן כְּאֲשֶׁר (בהמשך הדורות) רְבוּ, וְהָיוּ חֲבוּרוֹת (של נביאים), מְשַׁתְּוִים עִם אֱלִישֶׁע בִּידְעֵת יוֹם הַעֲלוֹת אֶלְיָהוּ, כְּאֲמָרָם לוֹ: "הִידְעָתָּ כִּי הַיּוֹם ה' לָקַח אֶת אֲדֹנָיִךְ (מעל ראשך? ויאמר: גם אֲנִי יִדְעָתִי, הַחֲשׂו) " (מל"ב ב, ג-ה). וְכֹלֶם יַעֲדִים לְמֹשֶׁה (ו)מְחַזְּקִים (=ומאשרים את) תּוֹרַתוֹ¹⁴⁸.

שאלות מנחות:

- ✦ מדוע קשה עלינו לקבל במבט ראשון שיש זמנים המסוגלים יותר להופעת השכינה?
- ✦ כיצד ניתן לראות בסוגיה זו של "שעות סגוליות" ש"שורש האמונה ושורש המרי הוא אחד"? מה יוצר את ההבחנה בין האמונה למרי?
- ✦ לפי ריה"ל, מה משמעות המצווה "תמים תהיה עם ה' אלוהיך" הבאה בפרשת איסור השמיעה למעוננים וחוזי הכוכבים?
- ✦ מה מסמל המעבר שעשו בעלי הדתות בכיוון התפילה והעבודה מירושלים למכה ולרומא?
- ✦ מה הצד השווה בעניין קיום המצוות, לבעלי הדתות, לקראים, לעובדי עבודה זרה ולפילוסופים?
- ✦ להיכן היו צריכים מייסדי הדתות לכוון את העמים שנהו אחריהם? באיזה אופן הם היו הופכים להיות "חסידי אומות העולם"?

הערות - ללמד ענוים דרכו

משה: "ארץ אשר עיני ה' אלוהיך בה", והר המוריה שעליו רמז משה באומרו: "המקום אשר יבחר ה'". ואפשר שלזה רמזו חז"ל שנעקר הר והמוריה ובא לסיני.
 147 עיין לעיל בסעיף ג: "אָבְל רִמְזִים אֶלְיוּ בְּרָאִיָה הַנְּבוּאִית..." - שם דיבר על עצם היכולת הנבואית והראייה הפנימית, וכאן מדבר על מעלת המקומות הקדושים.
 148 עיין לעיל א, קא.

מסלול 1: יום ב לפרשת וארא

מסלול 2: יום ד לפרשת שמות